

DOI: <https://doi.org/10.36719/2663-4619/124/135-141>

Tamara Səfərova
Bakı Biznes Universiteti
magistrant

<https://orcid.org/0009-0007-8994-951X>
tamarasafar9@gmail.com

Maliyyə nəticələrinin uçotunun normativ-hüquqi bazası və tətbiqi mexanizmləri haqqında

Xülasə

Məqalədə müəssisələrdə maliyyə nəticələrinin uçotu çoxşaxəli yanaşma əsasında araşdırılır və bu prosesin mahiyyəti, funksiyaları, normativ-hüquqi tələbləri və tətbiqi mexanizmləri geniş şəkildə təhlil edilir. Tədqiqat göstərir ki, maliyyə nəticələrinin düzgün və şəffaf uçotu müəssisələrin maliyyə sabitliyinin qiymətləndirilməsi, idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsi və dövlətə hesabatlılıq baxımından əsas əhəmiyyət daşıyır. “Mühasibat uçotu haqqında” Qanun, Vergi Məcəlləsi, Milli Mühasibat Uçotu Standartları və beynəlxalq maliyyə hesabatları standartları maliyyə nəticələrinin tanınması və hesabatlarda əks etdirilməsi üçün hüquqi baza yaradır. Bununla yanaşı, qanunvericilikdəki uyğunsuzluqlar, bəzi maddələrin qeyri-müəyyənliyi, müəssisələrdə köhnəlmiş uçot sistemlərinin istifadəsi və mütəxəssis çatışmazlığı uçotun keyfiyyətinə mənfi təsir göstərən əsas problemlər kimi qiymətləndirilir. Məqalədə maliyyə nəticələrinin tətbiqi mexanizmləri gəlir və xərclərin tanınması, mənfəət və zərər hesabatının hazırlanması, vergi uçotu ilə uyğunlaşdırma, audit və rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi detallı şəkildə izah edilir. Nəticə olaraq vurğulanır ki, müasir tələblərə uyğun uçot sistemi üçün normativ bazanın təkmilləşdirilməsi, rəqəmsallaşma, peşəkar kadr hazırlığı və beynəlxalq standartlarla inteqrasiya zəruridir.

Açar sözlər: *maliyyə nəticələri, gəlir və xərc, normativ hüquqi baza, mühasibat uçotu, mənfəət və zərər*

Tamara Safarova
Baku Business University
Master's student
<https://orcid.org/0009-0007-8994-951X>
tamarasafar9@gmail.com

Accounting of Financial Results: Legal Framework and Implementation Mechanisms

Abstract

The article examines the accounting of financial results in enterprises from a multifaceted approach, analyzing in detail the essence, functions, regulatory requirements, and application mechanisms of this process. The research shows that accurate and transparent accounting of financial results is of fundamental importance for assessing the financial stability of enterprises, making management decisions, and ensuring accountability to the state. The Law “On Accounting”, the Tax Code, National Accounting Standards, and International Financial Reporting Standards provide the legal basis for recognizing financial results and reflecting them in reports. At the same time, inconsistencies in legislation, the ambiguity of certain provisions, the use of outdated accounting systems in enterprises, and the shortage of specialists are identified as the main problems negatively affecting the quality of accounting. The article also explains in detail the mechanisms for applying financial results, recognition of income and expenses, preparation of profit and loss statements, alignment with tax accounting, auditing, and the implementation of digital technologies. In

conclusion, it emphasizes that for an accounting system to meet modern requirements, it is necessary to improve the regulatory framework, promote digitalization, train professional personnel, and integrate with international standards.

Keywords: *financial results, income and expenses, legal framework, accounting, profit and loss*

Giriş

Maliyyə nəticələrinin uçotu müəssisələrin iqtisadi fəaliyyətinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsində və maliyyə sabitliyinin təmin edilməsində mühüm rol oynayan əsas mexanizmdir. Bu sahə həm mühasibatlıq, həm idarəetmə, həm də dövlət nəzarəti üçün vacibdir. Son illərdə iqtisadi şəraitin dəyişməsi, beynəlxalq maliyyə tələblərinin artması və rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi maliyyə nəticələrinin uçotunun aktuallığını daha da artırmışdır. Müəssisələr üçün maliyyə nəticələrinin dəqiq və şəffaf uçotu onların strateji qərarlarının əsasını təşkil edir və vergi öhdəliklərinin düzgün hesablanmasına zəmin yaradır (Abbasov, 2015).

Tədqiqat

Tədqiqatın məqsədi maliyyə nəticələrinin uçotunun normativ-hüquqi bazasını, tətbiqi mexanizmlərini, mövcud problemlərini və inkişaf istiqamətlərini araşdırmaqdır.

Tədqiqatın vəzifələri aşağıdakılardır:

1. Maliyyə nəticələrinin uçotunun mahiyyətini və funksiyalarını müəyyən etmək;
2. Normativ-hüquqi bazanı və beynəlxalq standartlarla uyğunluğunu təhlil etmək;
3. Maliyyə nəticələrinin uçotunda tətbiqi mexanizmləri və praktik çətinlikləri araşdırmaq;
4. Problemlərin həlli və təkmilləşdirmə istiqamətlərini müəyyən etmək.

Tədqiqatın metodologiyası əsasən analitik, müqayisəli və sistemli yanaşmaya əsaslanır. Analitik metod vasitəsilə normativ sənədlərin və hesabat məlumatlarının təhlili aparılmış, müqayisəli metodla milli və beynəlxalq standartlar arasında əlaqələr qiymətləndirilmişdir. Sistemli yanaşma isə maliyyə nəticələrinin uçotunun bütün mərhələlərini, gəlir və xərclərin tanınmasından hesabatların formalaşdırılmasına qədər, əhatə etməyə imkan vermişdir (Alexander, Britton, & Yorissen, 2010).

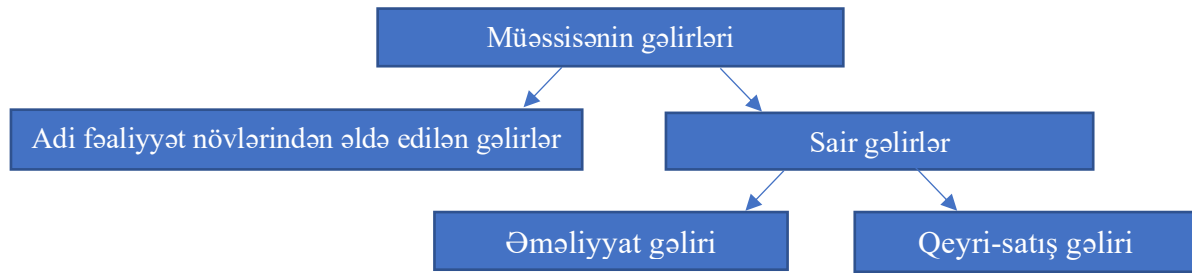
Tədqiqatın məhdudiyyətləri əsasən mövcud normativ-hüquqi sənədlərin və açıqlanmış maliyyə hesabatlarının məlumatları ilə məhdudlaşır. Həmçinin bəzi müəssisələrdə uçot praktikasının tam açıqlanmaması araşdırmanın nəticələrinə müəyyən təsir göstərmişdir.

Tədqiqat zamanı əsasən Azərbaycan Respublikasının “Mühasibat uçotu haqqında” Qanunu, Vergi Məcəlləsi, Milli Mühasibat Uçotu Standartları, Maliyyə Nazirliyinin normativ aktları, eləcə də beynəlxalq maliyyə hesabatları standartları və müasir elmi ədəbiyyat istinad edilmişdir.

Tədqiqat nəticəsində maliyyə nəticələrinin uçotunun normativ-hüquqi bazasının əhəmiyyəti, tətbiqi mexanizmlərin funksionallığı, mövcud problemlərin mahiyyəti və inkişaf istiqamətləri müəyyən edilmişdir. Məqalədə göstərilmişdir ki, maliyyə nəticələrinin uçotunun təkmilləşdirilməsi normativ bazanın yenilənməsi, rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi, kadr hazırlığının gücləndirilməsi və beynəlxalq standartlarla uyğunluğun artırılması ilə mümkün olacaqdır (Alexander & Nobes, 2013).

Maliyyə nəticələrinin uçotunun mahiyyəti və funksiyaları

Maliyyə nəticəsi dedikdə mənfəət formasında özünü göstərən müəssisənin, təşkilatın təsərrüfat fəaliyyətinin yekunu başa düşülür. Mənfəət təşkilatın bütün fəaliyyətini xarakterizə edən mühüm göstəricidir. Maliyyə nəticəsi əsasən iki göstərici — gəlirlər və xərclər arasında yaranan fərqi ifadə edir. Gəlirlər müəssisənin fəaliyyətindən əldə etdiyi iqtisadi faydanı, xərclər isə həmin faydanın əldə olunması üçün istifadə edilən resursları əks etdirir. Müəssisənin gəlirlərinin və xərclərinin uçotu Mühasibat uçotu üzrə qaydalara əsasən aparılır. Qaydalara əsasən müəssisənin gəlirləri və xərcləri xarakterlərinə, alınma şərtlərinə və fəaliyyət növlərinə görə təsnifləşdirilir. Sxemdən görüldüyü kimi, müəssisənin gəlirləri adi fəaliyyət növlərindən əldə edilən gəlirlərə və sair gəlirlərə bölünür.

Mühasibat uçotunun prinsiplərinə uyğun olaraq maliyyə nəticələri yalnız faktiki pul axınlarını deyil, həm də müəssisənin iqtisadi fəaliyyətinin bütün aspektlərini — borcları, aktivləri, amortizasiyanı, qeyri-pul əməliyyatlarını və s. özündə əhatə edir. Buna görə də maliyyə nəticələrinin uçotu müəssisənin real vəziyyəti haqqında obyektiv təsəvvür formalaşdırmağa imkan verir (Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi, 2000).

Maliyyə nəticələrinin uçotunun əsas mahiyyəti ondan ibarətdir ki, müəssisənin gəlir və xərclərlə bağlı bütün məlumatları sistemləşdirilir, düzgün tanınır və müvafiq hesabat dövründə əks etdirilir. Bu prosesdə uyğunlaşdırma prinsipi mühüm rol oynayır: yəni gəlir hansı fəaliyyətin nəticəsində yaranıbsa, həmin gəlirin əldə olunması üçün çəkilmiş xərclər də eyni dövrdə tanınmalıdır. Bu prinsipə əsasən maliyyə nəticələri daha dəqiq müəyyən olunur və hesabatların etibarlılığı artır.

Maliyyə nəticələrinin uçotunun funksiyaları geniş aspektləri əhatə edir. Birinci və ən əsas funksiyası informasiya təminatıdır. İnformasiyanı qəbul edən şəxslər daxili istifadəçilər və xarici istifadəçilər olmaqla iki yerə bölünür. Müəssisənin rəhbərliyi, investorlar, kreditorlar, dövlət orqanları və digər maraqlı tərəflər qərar qəbul edərkən məhz bu uçotun nəticələrinə əsaslanırlar. Məsələn, müəssisənin mənfəətliliyi, gələcək dövr üçün gözlənilən mənfəət, xərclərin strukturu və dinamika haqqında məlumatlar idarəetmə qərarlarının əsasını təşkil edir (Sadıqov, 2012).

İkinci mühüm funksiya nəzarət və analiz funksiyasıdır. Maliyyə nəticələrinin uçotu vasitəsilə müəssisə öz fəaliyyətini təhlil edir, planlaşdırılan nəticələrlə faktiki nəticələri müqayisə edir, xərclərin artması və ya gəlirlərin azalması kimi riskli tendensiyaları vaxtında müəyyənləşdirir. Bu nəzarət mexanizmi müəssisənin sağlam maliyyə idarəçiliyini formalaşdırmasına və mümkün problemlərin qarşısını vaxtında almasına şərait yaradır (Azərbaycan Respublikasının “Mühasibat uçotu haqqında” Qanunu, 2018).

Üçüncü funksiya proqnozlaşdırma və planlaşdırma ilə bağlıdır. Maliyyə nəticələrinin analizi əsasında müəssisə gələcək dövrlər üçün proqnozlar hazırlaya, xərclərin səmərəlilik dərəcəsini ölçə, investisiya qərarlarına uyğun strateji planlar tərtib edə bilər. Dəqiq uçot məlumatları müəssisəyə resursların optimal bölüşdürülməsinə, fəaliyyətin genişləndirilməsi və ya daraldılması haqqında qərarların əsaslandırılmasına kömək edir.

Maliyyə nəticələrinin uçotunun digər önəmli funksiyası vergilərin hesablanması və dövlətə hesabatlılıq funksiyasıdır. Müəssisənin mənfəəti bilavasitə onun vergi öhdəliklərinə təsir etdiyindən, maliyyə nəticələrinin düzgün uçotu vergi hesablamalarının şəffaf və qanunauyğun aparılmasını təmin edir. Dövlət orqanları üçün təqdim edilən maliyyə hesabatlarının keyfiyyəti və dürüstlüyü müəssisənin hüquqi məsuliyyəti baxımından xüsusi əhəmiyyət daşıyır (IFRS Foundation, 2023).

Nəhayət, maliyyə nəticələrinin uçotu müəssisənin maliyyə sabitliyinin qiymətləndirilməsi funksiyasını da yerinə yetirir. Mənfəət əldə edən müəssisə öz fəaliyyətini genişləndirə, investisiya qoya və müsbət reputasiya formalaşdırma bilər. Əks halda, davamlı zərər hallarında müəssisənin maliyyə davamlılığının zəifləməsi, borclanmanın artması və fəaliyyət risklərinin yüksəlməsi kimi problemlər ortaya çıxır. Buna görə də maliyyə nəticələrinin uçotu müəssisənin uzunmüddətli inkişaf strategiyasının formalaşdırılmasında həlledici rol oynayır.

Maliyyə nəticələrinin uçotunun normativ-hüquqi bazası

Maliyyə nəticələrinin uçotu müəssisənin fəaliyyətinin obyektiv qiymətləndirilməsi, vergi öhdəliklərinin müəyyən edilməsi və dövlətə hesabatlılıq baxımından ciddi normativ-hüquqi tənzimlənməyə malikdir. Azərbaycan Respublikasında bu sahə bir neçə əsas normativ sənəd əsasında

formalaşır və hər bir sənəd maliyyə nəticələrinin tanınması, ölçülməsi, qiymətləndirilməsi və hesabatlarda təqdim edilməsi ilə bağlı konkret tələblər müəyyənləşdirir.

Maliyyə nəticələrinin uçotu Azərbaycan Respublikasında əsasən “Mühasibat uçotu haqqında” Qanun və Milli Mühasibat Uçotu Standartları (MMUS) ilə tənzimlənir (Mühasibat uçotu haqqında Qanun, 2004; MMUS, 2019). Bu normativ sənədlər gəlir və xərclərin tanınması, mənfəət və zərərin müəyyənləşdirilməsi, aktiv və öhdəliklərin qiymətləndirilməsi və hesabatlarda əks etdirilməsi qaydalarını müəyyən edir (Abbasov, 2017; Sadıqov və b., 2012).

Maliyyə nəticələrinin uçotuna təsir edən ən vacib hüquqi sənədlərdən biri də Vergi Məcəlləsidir. Məcəllədə gəlirlərin vergi məqsədləri üçün tanınması, çıxıla bilən və çıxıla bilməyən xərclərin siyahısı, amortizasiya normaları, mənfəət vergisinin dərəcəsi və hesablanma qaydaları müəyyən olunmuşdur. Bir çox hallarda mühasibat uçotu ilə vergi uçotu arasında fərqlər yaranır. Məsələn, bəzi xərclər mühasibat uçotunda tanınsa da, vergi uçotunda çıxılan xərc kimi qəbul edilmir. Bu kimi fərqlər müəssisənin vergi öhdəliklərinə təsir edir və uçotun düzgün aparılması üçün hüquqi biliklərin zəruriliyini artırır (Səbzəliyev & Quliyev, 2014).

Normativ-hüquqi bazanın mühüm hissəsini Milli Mühasibat Uçotu Standartları (MMUS) təşkil edir. Bu standartlar gəlirlərin və xərclərin tanınması, aktivlərin və öhdəliklərin ölçülməsi, dəyərsizləşmə, yenidən qiymətləndirmə, ehtiyatların yaradılması və digər maliyyə nəticələrinə təsir edən mühüm məsələləri əhatə edir. Standartların məqsədi ölkədə mühasibat uçotunun beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılması, hesabatların şəffaflığının artırılması və müxtəlif müəssisələrin maliyyə informasiyalarının müqayisə oluna bilməsini təmin etməkdir (Mehdiyev, 2014).

Maliyyə nəticələrinin uçotunun hüquqi tənzimlənməsində Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinin qərar və təlimatları da xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Nazirlik müəssisələr üçün maliyyə hesabatlarının formalarını, onların tərtib edilmə qaydalarını, gəlir və xərclərin uçotuna dair metodiki göstərişləri müəyyən edir. Bu təlimatlar praktik uçotun vahid şəkildə aparılmasına, səhvlərin və fərqli yanaşmaların qarşısının alınmasına xidmət edir.

Beləliklə, maliyyə nəticələrinin uçotunun normativ-hüquqi bazası çoxşaxəlidir və müəssisələrdən bütün bu tələblərə uyğun, dəqiq və ardıcıl uçot aparılmasını tələb edir. Bu çərçivə uçot proseslərinin vahidləşdirilməsinə, maliyyə hesabatlarının şəffaf və müqayisəolunan olmasına, həmçinin dövlətin iqtisadi nəzarət mexanizmlərinin səmərəli fəaliyyət göstərməsinə xidmət edir.

Maliyyə nəticələrinin tətbiqi mexanizmləri

Maliyyə uçotu 41 Beynəlxalq və 37 Milli Mühasibat Uçotu Standartlarına əsasən tərtib edilir. Sözügedən maliyyə uçotu müəssisə və təşkilatlarda öz işini müstəqil struktur kimi quran mühasibatlıq tərəfindən aparılır. Maliyyə uçotu 2004-cü ildə qəbul edilmiş “Mühasibat uçotu haqqında” Qanunla tənzimlənir.

Sözügedən Qanun maliyyə uçotunun əsas vəzifələrini aşağıdakı kimi müəyyən edir (Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Kollegiyası, 2018–2019):

1. Müəssisənin fəaliyyəti və onun daxili istifadəçiləri, təsisçisi, iştirakçısı, təşkilatın əmlakının mülkiyyətçisi, investorları, kreditorları və maliyyə hesabatının digər istifadəçiləri haqqında tam və dəqiq informasiya formalaşdırmaq;
2. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə nəzarətin aparılması üçün maliyyə hesabatından daxili və xarici istifadəçilərə lazım olan informasiyaları təqdim etmək;
3. Müəssisənin təsərrüfat fəaliyyətinin mənfəi nəticələrinin qarşısını alıb onun maliyyə sabitliyini təmin etmək üçün daxili resursları müəyyən etmək;
4. Müəssisənin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətində baş verə biləcək mənfəi halları vaxtlı-vaxtında xəbərdar etmək, təşkilatda cari və perspektiv dövrlərdə olan təsərrüfatdaxili ehtiyatları müəyyən edib təsərrüfat fəaliyyətinin zəruri bölmələrinə yönəltmək;
5. Bazarda maksimum mənfəət əldə etmək məqsədilə rəqabət qabiliyyətinə kömək və təsir göstərmək.

Bu vəzifələri qanunun tələblərinə uyğun yerinə yetirmək üçün maliyyə uçotu istənilən fəaliyyəti konkret baza prinsiplərinə və peşəkar cəmiyyət tərəfindən tanınan əsasnamələrə əsaslanaraq həyata keçirir. Maliyyə nəticələrinin uçotu müəssisələrdə müxtəlif mexanizmlər vasitəsilə həyata keçirilir və

bu mexanizmlər həm gəlir və xərclərin düzgün tanınmasını, həm də mənfəət və zərərin dəqiq hesablanmasını təmin edir (Mühasibat uçotu haqqında Qanun, 2004).

Maliyyə nəticələrinin tətbiqində ilk və əsas mexanizm uçotun təşkilində mühasibin funksiyalarının düzgün qurulmasıdır. Mühasib gəlir və xərclərin tanınmasını qanunvericiliyə uyğun şəkildə həyata keçirməli, bütün maliyyə əməliyyatlarını uçot siyasəti çərçivəsində sənədləşdirməli və hesabat dövrünün sonunda nəticələri dəqiq şəkildə formalaşdırmalıdır. İkinci mühüm mexanizm “Mənfəət və zərər haqqında hesabat”ın formalaşdırılmasıdır. Hesabatda əməliyyat və qeyri-əməliyyat gəlirləri, satış və idarəetmə xərcləri, maliyyə xərcləri, amortizasiya, vergilər və digər göstəricilər ayrı-ayrılıqda göstərilir.

Tətbiqi mexanizmlərin mühüm istiqamətlərindən biri mühasibat uçotu ilə vergi uçotu arasındakı fərqlərin uzlaşdırılmasıdır. Mühasibat uçotunda Azərbaycan Respublikasında da Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartlarına keçmək məqsədilə Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının 2003–2007-ci illərdə hazırlanması və tətbiqi üzrə “Proqram”da 2003-cü ildə “Hesablama metodu ilə gəlir və xərclərin uçotu” və “Kassa metodu ilə gəlir və xərclərin uçotu” adlı normativ sənədlərin hazırlanması və ölkənin təsərrüfat subyektlərində tətbiqi nəzərdə tutulmuşdur. Vergi uçotu ilə uzlaşdırma mexanizmi həm də müəssisənin gələcək dövrlərdə qarşılaşa biləcəyi vergi risklərinin qiymətləndirilməsində mühüm rol oynayır.

Növbəti tətbiqi mexanizm audit və nəzarət sisteminin fəaliyyətidir. Maliyyə nəticələrinin auditdən keçirilməsi müəssisənin hesabatlarının obyektivliyini, qanunvericiliyə uyğunluğunu və məlumatların doğruluğunu təsdiq edir. Maliyyə nəticələrinin tətbiqi mexanizmlərində müasir dövrdə xüsusi yer tutan istiqamət rəqəmsal mühasibat sistemlərinin tətbiqidir. Mühasibat proqramları, ERP sistemləri, bulud əsaslı hesabat platformaları və elektron sənəd dövriyyəsi uçot proseslərini avtomatlaşdırır, insan səhvlərinin və vaxt itkisinin qarşısını alır, hesabatların daha dəqiq hazırlanmasına şərait yaradır (Quliyev, Fətullayev, & Kərimov, 2011).

Nəticədə, maliyyə nəticələrinin tətbiqi mexanizmləri uçot məlumatlarının praktiki istifadəsini təmin edən çoxşaxəli sistemdir. Bu mexanizmlərin düzgün qurulması müəssisənin maliyyə sabitliyinə, vergi öhdəliklərinin düzgün hesablanmasına, hesabatların şəffaflığına və ümumilikdə idarəetmənin səmərəliliyinə birbaşa təsir göstərir.

Maliyyə nəticələrinin uçotunda mövcud problemlər və inkişaf istiqamətləri

Maliyyə nəticələrinin uçotu müəssisələrin fəaliyyətinin şəffaflığını və hesabatlılığını təmin edən əsas mexanizmdir. Lakin praktiki tətbiqdə bir sıra problemlər və çatışmazlıqlar mövcuddur ki, bu da uçotun keyfiyyətinə təsir göstərir. Qanunvericilikdəki boşluqlar bu sahədə əsas çətinliklərdən biridir. Müxtəlif normativ sənədlər arasında — “Mühasibat uçotu haqqında” Qanun, Vergi Məcəlləsi və milli mühasibat standartları arasında — tam uyğunluğun olmaması müəssisələrdə uçot prosesində qarışıqlığa səbəb olur. Bəzi müddəalar kifayət qədər konkret olmadığından, onların tətbiqi müəssisədən müəssisəyə fərqli ola bilər və nəticədə hesabatlar müqayisəolunan olmur. Bundan əlavə, normativ sənədlərin gec yenilənməsi, yeni iqtisadi əməliyyatların, məsələn, rəqəmsal aktivlər və elektron ticarət əməliyyatlarının uçotu ilə bağlı hüquqi tənzimləmələrin gecikməsi praktik çətinliklər yaradır.

Müəssisələrdə də maliyyə nəticələrinin uçotunun tətbiqi bir sıra çətinliklərlə müşayiət olunur. Bir çox müəssisələrdə köhnəlmiş və avtomatlaşdırılmamış mühasibat sistemləri hələ də geniş istifadə olunur ki, bu isə səhvlərin artmasına və məlumatların gec təqdim edilməsinə səbəb olur. Bundan əlavə, mühasiblərin beynəlxalq standartlar üzrə biliklərinin kifayət qədər olmaması gəlir və xərclərin düzgün tanınmamasına, uçot siyasətinin reallıqla uyğun gəlməməsinə və hesabatlarda uyğunsuzluqlara gətirib çıxarır. Daxili nəzarət mexanizmlərinin zəif olması da maliyyə nəticələrinin etibarlılığına mənfi təsir göstərir; əməliyyatların düzgün sənədləşdirilməməsi, xərclərin systemsiz uçota alınması və inventarizasiyanın vaxtında aparılmaması uçot məlumatlarının dəqiqliyini azaldır.

Beynəlxalq təcrübənin tətbiqi isə bu problemlərin aradan qaldırılmasında mühüm rol oynayır. Beynəlxalq Maliyyə Hesabatları Standartları (IFRS) gəlir və xərclərin tanınması, aktiv və öhdəliklərin qiymətləndirilməsi və maliyyə nəticələrinin açıqlanması sahəsində şəffaf və müqayisəolunan yanaşmalar təklif edir. Beynəlxalq təcrübənin üstünlükləri arasında maliyyə hesabatlarının

qlobal bazarlara uyğun olması, xarici investorların cəlb edilməsinin asanlaşması və müəssisələrin rəqabət qabiliyyətinin artırılması qeyd olunur. Bununla yanaşı, beynəlxalq standartların tətbiqi üçün mühasiblərin peşəkar hazırlığı, texniki imkanların və rəqəmsal infrastrukturun gücləndirilməsi vacib şərtlərdən biridir.

Nəticə etibarilə maliyyə nəticələrinin uçotunda mövcud problemlər qanunvericilik boşluqları, müəssisələrdə tətbiq çətinlikləri və beynəlxalq standartların tam tətbiq edilməməsi ilə bağlıdır. Eyni zamanda, inkişaf istiqamətləri — normativ bazanın təkmilləşdirilməsi, rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi, mühasiblərin peşəkar hazırlığının artırılması və beynəlxalq təcrübənin integrasiyası — maliyyə nəticələrinin uçotunun keyfiyyətini yüksəltməyə və müəssisələrin maliyyə sabitliyini gücləndirməyə imkan verir.

Nəticə

Məqalə çərçivəsində maliyyə nəticələrinin uçotunun mahiyyəti, funksiyaları, normativ-hüquqi bazası, tətbiqi mexanizmləri və mövcud problemləri sistemli şəkildə araşdırılmışdır. Tədqiqat göstərir ki, maliyyə nəticələrinin düzgün uçotu müəssisələrin fəaliyyətinin şəffaflığı, maliyyə sabitliyi və idarəetmə qərarlarının əsaslandırılması baxımından həlledici rol oynayır. Normativ-hüquqi baza — “Mühasibat uçotu haqqında” Qanun, Vergi Məcəlləsi, Milli Mühasibat Uçotu Standartları və beynəlxalq maliyyə hesabatları standartları — maliyyə nəticələrinin tanınması, ölçülməsi və hesabatlarda əks etdirilməsi üçün hüquqi zəmin təmin edir. Eyni zamanda, tədqiqat müəyyən etmişdir ki, qanunvericilik boşluqları, müəssisələrdə tətbiq problemləri, köhnəlmiş mühasibat sistemləri və kadr çatışmazlığı uçotun keyfiyyətinə mənfi təsir göstərir. Maliyyə nəticələrinin tətbiqi mexanizmləri — mühasibin funksiyaları, mənfəət və zərər hesabatının hazırlanması, vergi uçotu ilə uzlaşdırma, daxili audit və rəqəmsal texnologiyaların istifadəsi — müəssisələrin maliyyə hesabatlarının dəqiqliyini və etibarlılığını artırır. Beynəlxalq təcrübənin tətbiqi və rəqəmsal transformasiya isə uçotun şəffaflığını və müqayisəolunamlılığını təmin edir. Tədqiqat nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, maliyyə nəticələrinin uçotunun təkmilləşdirilməsi normativ-hüquqi bazanın yenilənməsi, rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi, peşəkar kadrların hazırlığının artırılması, uçot siyasətinin optimallaşdırılması və beynəlxalq standartlarla uyğunluğun təmin olunması yolu ilə mümkündür. Bu istiqamətlər həyata keçirildikdə, müəssisələrin maliyyə hesabatlarının şəffaflığı, vergi öhdəliklərinin düzgün hesablanması və idarəetmənin səmərəliliyi əhəmiyyətli dərəcədə artacaqdır. Maliyyə nəticələrinin uçotu yalnız mühasibatlıq funksiyası kimi deyil, həm də strateji idarəetmənin, maliyyə planlaşdırmasının və müəssisənin uzunmüddətli inkişafının əsas elementi kimi çıxış edir.

Ədəbiyyat

1. Abbasov, Q. Ə. (2015). *Mühasibat uçotu* (Dərslik). İqtisad Universiteti Nəşriyyatı.
2. Abbasov, Q. Ə. (2017). *Mühasibat uçotu* (Dərslik və metodik vəsait). Təknur Nəşriyyatı.
3. Alexander, D., Britton, A., & Yorissen, A. (2010). *Maliyyə hesabatının beynəlxalq standartları: nəzəriyyədən praktikaya*. İqtisad Universiteti Nəşriyyatı.
4. Alexander, D., & Nobes, C. (2013). *Financial accounting: An international introduction* (5th ed.). Pearson Education Limited.
5. Azərbaycan Respublikasının “Mühasibat uçotu haqqında” Qanunu. (2004, sentyabrın 2-də qəbul edilmiş redaksiya).
6. Azərbaycan Respublikasının “Mühasibat uçotu haqqında” Qanunu. (2018, mayın 4-də dəyişiklik edilmiş redaksiya).
7. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi. (2000).
8. Sadıqov, Ə. A. və b. (2012). *Mühasibat uçotu* (Dərslik). Təhsil İşçiləri Mətbəəsi MMC.
9. IFRS Foundation. (2023). *International Financial Reporting Standards (IFRS)*.
10. Mehdiyev, V. M. (2014). *Milli mühasibat uçotu standartları və kompüter mühasibatı: mahiyyəti, formalaşdırılması və tətbiq edilməsi problemləri*. Sabah Nəşriyyatı.
11. Milli Mühasibat Uçotu Standartları (MMUS). (2019).

12. Quliyev, V., Fətullayev, R., & Kərimov, A. (2011). *Beynəlxalq uçot və hesabatə giriş (GAAP və IFRS əsasında)*. Nurlar Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi.
13. Səbzəliyev, S. M., & Quliyev, V. M. (2014). *İdarəetmə uçotu* (Dərslik). Elm və Təhsil Nəşriyyatı.
14. Sadıqov, Ə. A. (2015). *İqtisad Universiteti Nəşriyyatı*, 402–410.
15. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Kollegiyası. (2018–2019). *Normativ aktlar və qərarlar*.

Daxil oldu: 30.07.2025

Qəbul edildi: 09.10.2025